

Sociaal kapitaal op ons eiland

AUTEUR GEERT NEEFS

In hoeverre heeft inkapseling in een buurt negatieve gevolgen voor de toegankelijkheid tot sociale hulpbronnen? Dit artikel behandelt het sociaal kapitaal van de vroeg-naoorlogse Utrechtse stadswijk Kanaleneiland en haar bewoners.

De westerse samenleving verandert. Globalisering en individualiseringsprocessen zorgen ervoor dat gemeenschapsbanden en sociale samenhang afbrokkelen. Een ongelijke en gefragmenteerde samenleving lijkt het gevolg. Deze veranderingen hebben grote weerslag op het leven van mensen die individueel minder kansen hebben om zich maatschappelijk te ontwikkelen. In veel gevallen zoeken deze mensen steun door bij elkaar in de buurt te gaan wonen. Door de economische waardevermindering van woningen, vaak in vroeg-naoorlogse wijken waar het accent ligt op sociale woningbouw, trekken mensen met sociaal-economische kansen weg en blijven kansarmere bewoners achter waardoor concentratiewijken ontstaan. Over het algemeen wonen er veel mensen met een laag inkomen en een laag opleidingsniveau, en de werkloosheid is er hoog. De sociaal-economische ontwikkelingskansen zijn voor een deel van de wijkbewoners klein, omdat zij vaak sociale contacten onderhouden die gebonden aan de buurt, en daardoor beperkt, zijn. Hulpbronnen die voortkomen uit sociale contacten en die nodig zijn om individuele ontwikkeling in gang te zetten, zouden daardoor ontbreken.

Herstructurering leidt niet zonder meer tot meer sociaal kapitaal.

Dit artikel gaat over het sociaal kapitaal binnen een stadswijk. Het doel is enerzijds om inzicht te bieden in de hoeveelheid toegankelijke hulpbronnen voor individuen, variërend naar demografische en sociaal-economische categorieën. Anderzijds beschrijft dit artikel in hoeverre de toegankelijkheid van hulpbronnen bepaald wordt door sociale contacten en betrokkenheid binnen de buurt. De Utrechtse wijk Kanaleneiland is een wijk waar veel mensen met een zwakke sociaal-economische positie wonen. Inzicht in de (potentiële) waardevolle sociale relaties binnen Kanaleneiland is nodig, omdat deze mogelijk belangrijk zijn voor persoonlijke ontwikkelingsmogelijkheden van de bewoners en kunnen bijdragen aan een verbetering van het leefkli-

maat in de wijk. Er zijn 266 bewoners van de wijk geïnterviewd om erachter te komen wat hun sociale oriëntatie, buurtgebondenheid en toegankelijkheid tot hulpbronnen is.

Sociaal kapitaal

De sociologen Coleman en Bourdieu omschrijven sociaal kapitaal expliciet als een kenmerk van relaties tussen mensen die deel uitmaken van een groep. Sociaal kapitaal draait volgens hen om de hulpbronnen die zijn gerelateerd aan een duurzaam netwerk van wederkerige en als zodanig erkende relaties, zoals die in het bijzonder bestaan in het lidmaatschap van een groep. Vrienden, kennissen, familie en ook burens helpen elkaar om doelen te bereiken.

Tabel 1 Meervoudige regressie analyse sociaal kapitaal: hulpbronnen dimensie en persoonskenmerken

	Nederlands	Marokkaans	Thuisw. kinderen	Hoog opgeleid	Inkomen	Arbeidssituatie
1 Hulpbron reparatie	0	0	0	0	0	0
2 Hulpbron steun	0	0	0	0	0	+
3 Hulpbron informatie en advies	0	0	0	+	0	+
4 Hulpbron professionele status	0	0	0	+	0	+
5 Hulpbron persoonlijke vaardigheden	0	0	0	+	0	0
6 Buurthulpbron reparatie	0	0	+	0	+	0
7 Buurthulpbron steun	-	+	0	0	0	0
8 Buurthulpbron informatie en advies	0	0	+	+	0	0
9 Buurthulpbron professionele status	0	0	0	0	0	+
10 Buurthulpbron persoonlijke vaardigheden	-	0	+	+	0	0

0 = geen significante relatie.

* = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$.

In dit perspectief is het belangrijk om onderscheid te maken tussen 'bindende' en 'overbruggende' sociale verbanden. Bindend kapitaal is een vorm van sociaal kapitaal die vooral naar binnen is gericht en bedoeld is om identiteit en groepssolidariteit te bewerkstelligen. Deze vorm bestaat uit contacten met familie, vrienden en burens binnen een hechte gemeenschap waarin mensen elkaar groeten en elkaar helpen om problemen op te lossen. Overbrugging is meer naar buiten gericht en staat in het teken van het verkrijgen van informatie. Overbruggend kapitaal wordt vaak verkregen door oppervlakkige contacten met kennissen, die vaak plaatsvinden in verenigingen en op het werk.

Uit het voorgaande kan worden opgemaakt dat sociaal kapitaal uit verschillende dimensies bestaat. In het onderzoek worden er drie onderscheiden. De structuurdimensie geeft een netwerkanalyse aan, die van veel studies van sociaal kapitaal de basis vormt. De attitudedimensie bestaat uit normen, wederkerigheid en het vertrouwen dat mensen voelen ten opzichte van de buurt. De dimensie waarop in dit artikel de nadruk ligt, wordt gekenmerkt door waardevolle sociale contacten waardoor bewoners gebruik kunnen maken van de hulpbronnen van kennissen, familie en vrienden die zij zelf niet bezitten.

Er worden vijf soorten hulpbronnen onderscheiden: reparatie, steun, informatie en advies, professionele status en persoonlijke vaardigheden. Beschikking over de hulpbron reparatie geeft aan dat de respondenten mensen kennen die hun kunnen helpen bij het repareren van bepaalde zaken zonder daarvoor te hoeven betalen. Steun is hulp van mensen wanneer het even iets minder gaat, of mensen die kunnen zorgen voor gezelschap. Bij de hulpbron informatie

en advies gaat het om mensen die verstand hebben van specialistische zaken zoals subsidiereregelingen. Iemand heeft professionele status wanneer hulp geboden kan worden bij het vinden van een baan. De vijfde hulpbron kenmerkt zich door bijzondere vaardigheden. De vraag is of de respondent iemand kent die bepaalde vaardigheden beheerst, bijvoorbeeld het spreken van een andere taal.

In het onderzoek is een onderscheid gemaakt tussen buurtgebonden hulpbronnen en algemene hulpbronnen. Vervolgens zijn de overige dimensies samen met sociaal-economische en demografische gegevens als onafhankelijke variabelen in verband gebracht met de afhankelijke variabelen 'hulpbronnen' en 'buurthulpbronnen'. Een aantal van deze verbanden is opgenomen in tabel 1.

Determinanten

Sociaal-economische en demografische kenmerken van huishoudens hebben invloed op de oriëntatie van sociale interactie en de ontwikkeling van hulpbronnen. Demografische factoren zijn bijvoorbeeld huishoudensamenstelling en etniciteit. Gezinnen met kinderen hebben bijvoorbeeld andere sociale patronen dan mensen zonder thuiswonende kinderen. Sociaal-economische factoren zijn arbeidssituatie, inkomen en opleidingsniveau. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat mensen met een baan, een hoger inkomen en een hogere opleiding een andere sociale oriëntatie hebben dan bewoners zonder baan en een lager inkomen en opleidingsniveau.

Het verschil in de toegankelijkheid tot hulpbronnen wordt niet bepaald door verschillen in etnische achtergrond, omdat mensen van verschillende afkomst evenveel toegang hebben tot waardevolle sociale relaties waar hulpbronnen uit voortkomen. Er is wel een verschil in oriëntatie. Neder-

landers halen hun hulpbronnen vooral uit contacten buiten de buurt, terwijl Marokkanen vaker op de buurt zijn aangewezen. In tabel 1 is dit verschil niet heel duidelijk zichtbaar, doordat er in het model rekening gehouden is met andere variabelen als opleidingsniveau en huishoudensamenstelling. Wanneer alleen de etniciteit wordt opgenomen als onafhankelijke variabele, zijn alle buurthulpbronnen voor Nederlanders minder toegankelijk dan voor Marokkanen. Het feit dat allochtonen over het algemeen meer vrienden en familie hebben in hun eigen omgeving bevestigt de verwachting dat allochtonen, en vooral Marokkanen, in hun sociale activiteiten meer zijn georiënteerd op de eigen buurt. Dit kan verklaard worden door het feit dat allochtonen kiezen voor veilige contacten met mensen van dezelfde afkomst, die het (voort)bestaan van een specifieke cultuur kunnen stimuleren. Het bindende element van sociaal kapitaal kan daarom sterk zijn ontwikkeld in wijken als Kanaleneiland. Contacten met mensen van dezelfde afkomst hebben over het algemeen geen positieve werking op de toegankelijkheid van hulpbronnen.

Naast etniciteit heeft ook de huishoudensamenstelling een belangrijke invloed op de buurtgebondenheid. Voor vier van de vijf hulpbronnen zijn huishoudens met kinderen gebonden aan de buurt. Kinderen beperken de sociale actieradius van huishoudens, maar dit hoeft niet automatisch te betekenen dat de hulpbronnen van huishoudens met kinderen minder waardevol zijn. Kinderen kunnen toegang bieden tot sociale netwerken die voor mensen zonder kinderen moeilijk toegankelijk zijn.

Het opleidingsniveau en de arbeidssituatie van bewoners van Kanaleneiland zijn belangrijk voor de toegankelijkheid van hulpbronnen. De kans op zowel buurthulpbronnen als algemene hulpbronnen is voor hoger opgeleiden groter dan voor

Tabel 2 Onafhankelijke T-toets voor dimensies van sociaal kapitaal, structuur en hulpbronnen

	1	2	3	4	5	6	7	8
11 Hulpbron reparatie	0	-.**	0	+***	0	+**	0	+*
12 Hulpbron steun	0	0	0	+**	0	0	0	0
13 Hulpbron informatie en advies	0	0	0	0	0	0	0	+***
14 Hulpbron professionele status	-.***	0	-.***	-.*	0	0	-.***	+***
15 Hulpbron persoonlijke vaardigheden	-.**	-.***	-.***	0	0	0	0	+***
16 Buurthulpbron reparatie	+***	0	+***	+***	0	+***	+***	-.**
17 Buurthulpbron steun	+***	0	+***	+***	+**	+***	+***	0
18 Buurthulpbron informatie en advies	+***	0	+***	+***	0	+**	+***	0
19 Buurthulpbron professionele status	+***	0	+***	+***	0	0	0	0
20 Buurthulpbron persoonlijke vaardigheden	+***	-.***	+***	+***	+*	+***	+***	0

0 = geen significante relatie.
 * = p < 0,10; ** = p < 0,05; *** = p < 0,01.

- 1 Meeste vrienden wonen in buurt
- 2 Meeste vrienden met zelfde etniciteit in buurt
- 3 Vertrouwen en betrokkenheid buurt
- 4 Familie in de buurt
- 5 Praatje met de burens
- 6 Andere activiteiten met burens
- 7 Betrokken bij vereniging in Kanaleneiland
- 8 Betrokken bij vereniging elders

middelbaar en lager opgeleiden. Over het algemeen hebben hoger opgeleiden minder vertrouwen in de buurt. Vrienden en familie wonen vooral buiten de wijk. Lager opgeleiden hebben juist meer vrienden en familie in de buurt en minder toegang tot hulpbronnen buiten de buurt. Mensen die werken zijn in hun sociale activiteiten niet meer of minder georiënteerd op de buurt, maar hebben wel meer waardevolle relaties, zowel binnen als buiten de buurt. Ze hebben meer mogelijkheden door een groter en meer divers netwerk dan mensen zonder baan. De invloed van het inkomen op de sociale oriëntatie en de attitude ten opzichte van de buurtgemeenschap van bewoners van Kanaleneiland is klein. Wel blijkt dat mensen met een hoger inkomen minder sociale interactie hebben met mensen met een andere etniciteit. Dit is een interessante uitkomst, omdat dit een argument zou kunnen zijn tegen herstructurering. Het aantrekken van draagkrachtige mensen met een sociaal-economisch sterkere positie leidt niet zonder meer tot meer sociaal kapitaal in de wijk.

Sociale oriëntatie

Tabel 2 geeft een vergelijking weer van de mate van het ingekapseld zijn van de bewoners van Kanaleneiland en de invloed daarvan op de toegankelijkheid van hulpbronnen. De verbanden van buurthulpbronnen met de oriëntatie van het sociale netwerk zijn bijna allemaal positief. De toegankelijkheid tot buurthulpbronnen wordt het meest beïnvloed door de aanwezigheid van een groot aantal vrienden en familie in de buurt en het betrokken zijn bij en

vertrouwen hebben in de buurt. Deze betrokkenheid in buurtnetwerken zorgt voor meer waardevolle relaties binnen de buurt. Activiteiten met burens zijn daarbij veel nadrukkelijker van invloed dan het maken van een praatje met de burens, wat minder stimuleert tot waardevolle sociale relaties in de buurt en nog minder tot hulpbronnen in het algemeen. Contacten met mensen van dezelfde afkomst hebben over het algemeen geen positieve uitwerking op de toegankelijkheid van zowel algemene als buurthulpbronnen. Voor de hulpbronnen reparatie en persoonlijke vaardigheden zijn de invloeden zelfs negatief. Theorieën over sociaal-economische voordelen van een sociaal netwerk van mensen met dezelfde etnische achtergrond kunnen in het geval van Kanaleneiland worden verworpen wat betreft de toegang tot hulpbronnen.

Voor het ontwikkelen van algemene hulpbronnen zijn hechte buurtrelaties met vrienden, familie en verenigingen minder belangrijk. Het hebben van meer vrienden en familie in de buurt dan daarbuiten werkt zelfs beperkend. Dit geldt niet alleen voor een groot aandeel vrienden en familie in de wijk, maar ook voor contacten met mensen van gelijke afkomst, vertrouwen en het gevoel van betrokkenheid ten opzichte van de buurt en in mindere mate voor de betrokkenheid bij verenigingen in Kanaleneiland. Deze activiteit binnen de buurt levert waardevolle relaties op binnen de buurt en is bijna niet en in geringe mate zelfs negatief van invloed op waardevolle contacten in het algemeen.

Mensen die zijn aangesloten bij een vereniging of instantie buiten Kanaleneiland hebben meer toegang tot algemene hulpbronnen dan mensen die niet betrokken zijn bij deze activiteiten, maar zij hebben bijna geen invloed op buurthulpbronnen. Dit geeft aan dat een individu dat relatief veel vertrouwen in de buurt heeft en sociaal georiënteerd is op de buurt, minder

vaak een beroep kan doen op de hulpbronnen 'professionele status' en 'persoonlijke vaardigheden'. Dit verband wil zeggen dat de hulpbronnen die van belang zijn om bijvoorbeeld aan een baan te komen of om persoonlijke ontwikkeling in gang te zetten minder toegankelijk zijn voor mensen die meer ingekapseld zijn in de buurt. Bindend sociaal kapitaal werkt in dit geval beperkend op de toegang tot hulpbronnen. Mensen die meer vrienden en familie binnen de buurt hebben wonen, hebben relatief weinig kans op de toegang tot 'professionele status' en 'persoonlijke vaardigheden'. Hieruit blijkt dat gebondenheid aan een gemeenschap de kansen verkleint om jezelf te ontwikkelen buiten deze gemeenschap. Een hechte gemeenschap op lokaal niveau met de kenmerken van Kanaleneiland zou daardoor kunnen betekenen dat bindende sociale verbanden kunnen leiden tot een isolement van leden van deze gemeenschap.

Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat sociale buurtgebondenheid bijdraagt aan het ontwikkelen van hulpbronnen in de buurt, maar nauwelijks tot een verbeterde toegankelijkheid tot hulpbronnen in het algemeen. In de meeste gevallen zijn de invloeden van de buurtgebondenheid negatief ten opzichte van een aantal algemene hulpbronnen. Het blijkt dus dat sterke gerichtheid op de buurt en sterke gemeenschapsgevoelens binnen de wijk niet stimuleren tot individuele ontwikkeling en een betere leefomgeving, maar tot op zekere hoogte leiden tot een wijk met verschillende gesloten gemeenschappen die van elkaar en ook van de buitenwereld gescheiden zijn.

Er lijkt dan ook alleen sprake te zijn van sociaal kapitaal wanneer er een balans is tussen overbruggende en bindende sociale elementen van een wijk. De bindende factor is van belang om interne solidariteit te bewerkstelligen en problemen op te lossen,

terwijl de overbruggende factor nieuwe informatie voortbrengt en daarmee exclusie van wijkbewoners tegengaat. In een individualiserende samenleving waar het eigenbelang belangrijk is, wordt het voor mensen die het niet kunnen bijhouden of geen toegang hebben tot bepaalde middelen niet makkelijk gemaakt. Daarom is het belangrijk om te investeren in het betrekken van bewoners van Kanaleneiland in sociaal-maatschappelijke processen. Niet alleen binnen de buurt, maar vooral ook daarbuiten.

Naast de stimulans om Kanaleneilanders te betrekken, is het misschien nog wel belangrijker om mensen van buiten de wijk kennis te laten maken met Kanaleneiland. Dit levert meer op dan de aandacht voor de negatieve effecten van concentratie. Door de exclusieve kwaliteiten van Kanaleneiland en haar bewoners aan het licht te brengen, kunnen zowel buurtbewoners als medestadsbewoners elkaar ontmoeten. Op deze manier kunnen sociale groepen in de buurt overbruggende contacten leggen met mensen buiten de wijk.

Geert Neefs (geertneefs@hotmail.com) is projectmedewerker bij Sargas BV. Dit artikel is gebaseerd op zijn masterscriptie stadsgeografie aan de faculteit Geowetenschappen van de Universiteit Utrecht.

Literatuurselectie

- Bestuursinformatie Gemeente Utrecht (2005) *Wijkenmonitor 2004*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Bolt, G. S. (2001) *Wooncarrières van Turken en Marokkanen in ruimtelijk perspectief*. Utrecht: KNAG/Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen Universiteit Utrecht.
- Bourdieu, P. (1985) The forms of social capital. In: Richardson, J. G. (ed) *Handbook of theory and research for the sociology of education.*, pp. 241-58. New York: Greenwood.
- Burt, R. S. (1992) Structural holes, the social structure of competition. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Coleman, J. S. (1988) Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology* 94, pp. 95-121.
- Granovetter, M. (1973) The strength of weak ties. *American journal of sociology* 78, pp. 360-380.
- Kempen, R. (1999) De buurt van belang? Activiteiten en sociale contacten van bewoners van twee Utrechtse achterstandsbuurten. In: Völker, B. & R. Verhoeff (red.) *Buren en buurten.*, pp. 69-86. Amsterdam: SISWO.
- Lin, N. (2001) *Social capital: a theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University press.
- Neefs, G.S. (2006) *Sociaal kapitaal op ons eiland; een onderzoek naar sociaal kapitaal in Kanaleneiland (scriptie)*.
- Putnam, R. (2000) Bowling Alone: America's declining social capital. *Journal of democracy* 6: 65-78.